

Alternatif'e Sahip Olmak: Osmanlı Kaynakları Bağlamında Osmanlı-Safevî Çekişmesinde Kürt Aşiretleri (Şah Kulu Oğullarının İsyanı Örneği)*

Having an Alternative: Kurdish Tribes in the Ottoman-Safavid Conflict in the Context of Ottoman Sources (The Example of the Rebellion of the Sons of Shah Kulu)

Murat Alandağlı¹

Öz

Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılın ilk yarısında yereldeki kimi destekçilerinin de yardımıyla Akkoyunlu ve Safevî tesirlerinin bulunduğu Anadolu'nun doğusunun büyük bir kısmını ele geçirmişti. Anadolu'nun orta ve doğusunda Safevî taziyki siyasi, idarî ve dinî bakımdan etkindi. Osmanlılar nazarında, Orta Anadolu'daki Kızılbaşlara nispetle sınır hattında yer almalarından dolayı doğudaki Kürt beylerinin Safevî taraftarlığı çok daha tehlikeliydi. Öyle ki kadim tarih ve kültürel dinamiklerin şekillendirdiği toplum yapısı dahilinde aşiret beylerinin saf değiştirmesi aynı zamanda idarî bir sınır değişikliğine de yol açabilirdi. XVI. yüzyılda Osmanlı-Safevî sınır boyunda hakikatte nelerin yaşandığı ve özellikle Kürt beylerinin bu yaşananlar karşısındaki tutumları hakkındaki malumat oldukça azdır. Çalışma, alana iki önemli hususla katkı sunmayı amaçlamaktadır. İlki Kürt beylerinin, sınırda olmanın sağladığı politik duruş ve kazanımlar dahilindeki hareketliliklerine vurgu yapmaktır. İkincisi, imparatorluk idaresinin Kürtlerin bu hareketlilikleri karşısında atmuş olduğu diplomatik, askerî ve siyasi adımları görünür kılmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Safevî, Kürt Beyleri, Hakkâri, Şah Kulu Oğullar.

Abstract

In the first half of the 16th century, the Ottoman Empire, with the help of some of its local supporters, conquered much of eastern Anatolia, where the Akkoyunlu and Safavid influences had been present. In central and eastern Anatolia, Safavid pressure was politically, administratively and religiously effective. In the perspective of the Ottomans, the Safavid partisanship of the Kurdish leaders in the east was much more dangerous than that of the Qizilbash in central Anatolia, as they were located on the border line. In fact, within the social structure shaped by ancient history and cultural dynamics, a change of allegiance of tribal lords could also lead to a change of administrative boundaries. There is very little information on what actually happened along the Ottoman-Safavid border in the 16th century and especially on the attitude of the Kurdish leaders towards these events. The study aims to contribute to the field in two important ways. The first is to emphasize the mobility of Kurdish leaders within the political stance and gains provided by being on the border. The second is to make visible the diplomatic, military and political steps taken by the imperial administration in the face of these Kurdish mobilizations.

Keywords: Ottoman, Safavid, Kurdish leaders, Hakkâri, Sons of Shah Kulu.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. (Bu çalışma, 12-15 Temmuz 2023 tarihlerinde Hacettepe Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Tarihçiler Derneği'nin ortaklaşa tertip etmiş oldukları EMOS (Early Modern Ottoman Studies Conference) programı dahilinde sözlü olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.)

¹ Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye, Türkiye, e-posta: alandagli19@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5136-4910>, (Sorumlu Yazar /Corresponding Author).

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 11.11.2024.

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 19.12.2024.

Online Yayın Tarihi/Published Online Date: 30.12.2024.

Atf-Citation (APA 7 Style): Alandağlı, M. (2024). Alternatif'e sahip olmak: Osmanlı kaynakları bağlamında Osmanlı-Safevî çekişmesinde Kürt aşiretleri (Şah Kulu oğullarının isyanı örneği). *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 123-137.

Giriş

Sınırlar ve sınır güvenliği şüphesiz bugün olduğu kadar dün de siyasal idarelerin en önemli meselelerinden biriydi. Sınır öncelikle hakimiyetin ve üstünlük çabalarının erişim hattı olarak tarif edilebilir (Kolodziejczyk, 2018: 271). Sınırlara ait politikalar uzun tarihsel süreçlerin şekillendirdiği dostane veya düşmanlık münasebetlerinin gölgesinde şekilleniyordu. Sınır hattına kale, sur ve kule yapımı ile öncü/gözcü birliklerinin yerleştirilmesi Osmanlı sınır güvenliği ve denetimi politikalarının önemli dinamikleri arasında sayılabilir. Osmanlı sınır hattının batı yakasında Hristiyan teşekküller, doğu yakasında ise aksine İslam'ın farklı mezhebine (Şii) sahip bir devlet olan Safevîler bulunmaktaydı. Üstelik Osmanlı ile Safevîler arasında siyasî ve kültürel anlamda önemli bir çekişme söz konusuydu. Osmanlı ve Safevîler arasındaki bu çekişmede sınır hattında, tampon bölgede yer alan Kürt beyleri önemli ve hassas bir yere sahipti. Neticede onlar Osmanlı-Safevî sınırını koruyan "tampon kuşak"ta yer alıyorlardı (Fuccaro, 2018: 311). Sınır hattında yer alan Kürtler, siyasî bakımdan önemli bir alternatifte sahip olmuşlardır. Sözlük anlamı itibarıyla "seçenek" anlamına gelen bu kavram, Kürtlerin kimi siyasî, sosyo-kültürel veya malî nedenlerle Osmanlı ya da Safevî idareleri arasında tercih yapma fırsatının olduğunun kavramsal bir izahı olarak görülebilir. Diğer taraftan bahsi geçen he iki idarenin de Kürtler üzerinde şekillenen politik, malî ve idarî adımlarını da kapsar. Bu bakımdan her iki idare zaman zaman Kürt beylerine dönük bazı politikalara başvurmuşlardır. Buldukları konum ve bu durumun her iki idare nezdinde yaratmış olduğu önemi kavrayan bazı Kürt beylerinin de zaman zaman kendilerince politik hareketler sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bu husustaki izahın daha sarıh olması için öncelikle XVI. yüzyıldaki Osmanlı-Safevî sınır hattındaki dinamiklere ve genel duruma bakmak gerekmektedir. Osmanlı-Safevî çekişmesinden ortaya çıkan doğu sınırı bir bakıma askerî ve ideolojik hususiyete sahipti (Fuccaro, 2018: 312). XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda siyasî, askerî ve idarî bakımdan bir hayli hareketlilikler yaşanmaktaydı (Hinz, 1948; Savory, 2004: 199-216; Allouche, 2001). Kâfir olarak tabir olunanlara karşı seferlerin tertip edildiği Batı'nın aksine Doğu'daki dinamikler hayli farklıydı. Bu cenahtaki Safevîler, dinî ve kültürel söylemleriyle Osmanlılara karşı daha ziyade Alevî-Kızılbaşlar ve yer yer de Kürtlere nüfuz etmeye çalışarak önemli bir tehdit unsuru haline gelmişlerdi (Arjamond, 1984; Gülten, 2022; Emecen, 2003: 33-48; Neciyev, 2022: 54-66; Alandağlı, 2021: 1601-1619). Bu nedenle XVI. yüzyılda imparatorluğun doğu sınırı, siyasî ve idarî bakımdan iki önemli özelliği barındırmaktaydı. Bunlardan siyasî olanı Osmanlıların doğuda Safevîler gibi giderek genişleyen ve büyüyen bir idareyle karşılaşmalarıydı. İdarî olanı ise Safevî sınırında bulunan Kürt aşiretlerinin denetim altına alınması ve yönetilmesi idi. Bu nedenle imparatorluk idaresi sınır bölgesindeki problemlere bu iki hususu dikkate alarak yaklaşmak ve çözmek durumunda kalmıştır.

H.962 (M.1555) yılındaki Amasya Antlaşması Osmanlı-Safevî ilişkilerinde uzun süreli bir barışın başlangıç noktası olmuştur. Bu süreç H.986 (M.1578) yılındaki sefer kararı ile nihayete ermiştir. Belki de Skiliter'in ifade ettiği üzere Osmanlıların, Akdeniz hakimiyeti için XVI. yüzyılın ortalarından beri mücadele ettikleri İspanyollar ile savaşmayı bırakmaları bu barış dönemini sona erdiren en önemli etkendi. Osmanlılar ve İspanyollar 1578 yılından itibaren "kendi dinlerine mensup sapkınları yok etmeye matuf seferlerle meşgul olmak" için birbirleriyle savaşmaktan vazgeçmişlerdir (Skiliter, 1951: 502; Matthee, 2018: 121). Hakikatte Safevîler, uzunca bir süredir Osmanlılar nazarında sapkın olarak görülmüşlerdir. Esas düşündürücü olan ise Sokullu gibi bir tecrübenin tüm itirazlarına rağmen (Emecen, 2023: 329-330), III. Murad gibi kamusal alanda görünürlüğü oldukça kısıtlı olan bir hükümdar döneminde Safevîler üzerine sefer kararının alınmış olmasıdır. Sınır hattında Osmanlı veya Safevî taraftarlığı yapan Kürt aşiretlerinin şartlara göre değişen tutumlarının, bağlılıklarının da her iki idare arasındaki gerilimi tetiklediği düşünülmektedir (Matthee, 2018: 135, 136). Şah Kulu oğullarının isyanı bu bakımdan da incelenmeye değer bir hususiyet içermektedir. Nitekim 1578-1590 yılı Osmanlı-Safevî çekişmesinin bir

bakıma fitilini ateşleyen ve “sınır olaylarının kahramanı” olarak ifade edilen onun kendisidir (Emecen, 2023: 328).

Mevcut belgelerin işaret ettiği kadarıyla Şah Kulu, XVI. yüzyıl Pinyaniş ağalarındandır. Pinyaniş ağaları Hakkâri ve çevresinin Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte yereldeki önemi ve nüfuzu artan yöneticileri/hanedanı biri olarak ortaya çıkmıştır. Hakkında fazlaca malumat olmasa da onun Hakkâri Emiri Zeynel Bey’e bağılı olarak kendi aşiretinin kontrolü, vergilerin toplanması ve gerektiğinde askerî yardım gibi yükümlülükleri ifa ettiği anlaşılmaktadır. Şah Kulu ile Zeynel Bey arasında yereldeki idarî pozisyona sahip olmanın yaratmış olduğu ciddi bir anlaşmazlığın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu anlaşmazlık daha da şiddetlenerek Şah Kulu oğullarına kadar intikal etmiştir. Bu nedenle divanî odası mührü taşıyan pek çok “Şah Kulu Oğulları” başlıklı belgede, Hakkâri Emir/leri ile Şah Kulu oğulları arasındaki sürtüşme konu edinilmiştir. Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Pinyaniş yöneticileri/hanedanı olan Şah Kulu oğulları, artık Hakkâri Bey/Emirlerine bağılı hareket etmek istememişlerdir. Onlar, imparatorluk idaresinden doğrudan muhatap alınmak, kadim yurtlarının mülk veya sancak olarak kendilerine verilmesi gibi bazı taleplerde bulunmuşlardır. Kendilerince bu taleplerinde oldukça haklıdırlar. Nitekim bölgede Osmanlı idaresinin kurulmasında ve sürdürülmesinde Hakkâri beyleri kadar babaları Şah Kulu’nun da gayretleri olmuştur. Belgelerdeki anlatının ilk evresi, imparatorluğun doğu hududunda idarî ve siyâsî bakımdan çatışan ve bu yönüyle de sıradan olarak görülebilecek iki aşiret yöneticileri/hanedanı davasından ibarettir. Zaten bu sıradanlık nedeniyle olsa gerek ilk başlarda mesele imparatorluk ricalinin pek de dikkatini çekmemiştir. Bu durumun farkına varan Şah Kulu oğulları, strateji değiştirerek Osmanlı’nın dinî ve siyâsî bakımdan rakibi olan Safevîlere yakınlaşmaya başlamışlardır. Safevî iktidarınca olumlu karşılanmış olan bu adım, imparatorluk idaresinin Şah Kulu oğullarının hareketi hakkındaki düşüncesini de değiştirmiştir. Nitekim imparatorluk idaresi yukarıda da ifade edildiği üzere olayı ilk başta iki aşiret yöneticileri/hanedanı arasındaki sıradan bir çekişme olarak görmüştü. Şah Kulu oğullarının Safevî tarafına geçmeleri onları desteklemeleri şeklindeki tutumu üzerine Osmanlı idaresinin Hakkâri’de Zeynel Bey ile Şah Kulu oğulları arasında yaşanan olaya bakışında değişiklik yaşanmıştır. Bu değişiklik ise konuyla ilgili belgelerdeki ikinci evreyi işaret etmektedir. Çok geçmeden Hakkâri beylerinden olayın araştırılması, Şah Kulu oğullarının küstürülmemesi ve ayrıca mezhep değiştirmemeleri noktasında gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenmiştir. İlk baştaki bu ılımlı yaklaşım, giderek artan Şah Kulu oğullarının bazı taşkınlıklarına yol açmıştır. Akabinde ise Safevîler, Şah Kulu oğullarını desteklemeleri nedeniyle şiddetlenerek artan takip, yakalama, yargılama ve cezalandırma seyir izlemiştir.

Osmanlı-Safevî çekişmesinin oldukça kritik bir konumda yer alan sınır bölgelerindeki aşiret bey ve soylu aile mensupları bir bakıma her iki idarenin buralardaki hâkimiyetinin esas araçları olarak ön plana çıkmıştır. Sınırlar bir bakıma her iki idareye ait bir ayırma değil temasın olduğu alanlardır. Bu temas oldukça hassas bir düzlemde gerçekleşmekteydi. Her iki idare birbirini takip eden ve bazen bir yarışa dönüşen bazı idarî ve malî hakları buralardaki bey veya asilzâdeler teslim etmekteydi. Bu nedenle karmaşık siyasi, idarî ve toplumsal örgütlemelerin bulunduğu açıktır. Hakkâri ve Hasankeyf örneklerinde olduğu gibi idareci hüviyetleri XIII. yüzyıla kadar geriye giden hanedanlar bulunmaktaydı. Bu hususiyetlerinden dolayı yurtluk ve ocaklık sistemi dâhilinde Osmanlı idarî yapısına dâhil edilmişlerdir (Koçak, 2021: 59-63; Gencer, 2011: 75-96; Koçak, 2021: 197-203). Sınırdaki Kürt nüfusun büyük çoğunluğu Sünnî’ydi. Bu durum Osmanlı ile sınırdaki Kürtler arasında bir bakıma bütünleştirici bir rol oynamıştır. Sınırdaki bu hususiyet beylerin bir kadı ve müftü vesilesiyle “sultanî metropolle”, merkezle, olan ilişkilerinin de zeminini oluşturmuyordu (Fuccaro, 2018: 311-327). Sınır boyları bununla birlikte bir belirsizliğin de hâkim olduğu sahalardı. Buralarda yaşayan kişi, aşiret veya toplulukların tam olarak kime bağılı oldukları belli olmuyordu. İklim şartları, siyâsî ve idarî gelişmeler buralarda taraf olmayı etkileyen

önemli faktörlerdendi. Hayvanları için mera, otlak arayan aşiretler bazen bir bazen de iki devlete tabi oluyorlardı. Ailevî veya aşiret kazanımları onlar için bir siyasî teşekkülün üyesi olmaktan çok daha fazla şey ifade ediyordu. Sınırın merkezinde yer alan etken olarak öte yakalardaki her iki idareyi kendi menfi kazanımları uğruna karşı karşıya dahi getirebilmekteydi Sınırlar suçluların kaçıp sığınmaları, aşiretlerin ilticaları, su veya otlak bulma gayretleri, gasp ve hırsızlıktan arananların gidip geldikleri daha pek çok hareketliliğe şahitlik etmekteydi (Sarıkçoğlu, 2013: 33, 34-63). Hakkâri bölgesinde etkin olan ve Osmanlı-Safevî sınırında tampon bir bölgede yer alan Şah Kulu oğullarının isyanı tam olarak bu nazardan ele alınmalıdır. Yereldeki aşiret kazanımlarının idarî ve malî bakımdan azalması, kaybolması veya kendilerince gasp edilmesi üzerine sınırda olmanın vermiş olduğu bir avantajla Osmanlı cenahından Safevî safına geçmişlerdir. Bir bakıma Osmanlı'dan alamadıkların Safevîlerden almanın peşine düşmüşlerdir. Aşiret mensuplarının sayısı ve bölgedeki köklü mazileri nedeniyle bu durum basit bir saf değiştirme eyleminin dışına çıkmıştır. İran'da memnuniyet, Osmanlı'da ise tedirginlik yaratmıştır. Ancak sınır havzalarının dün dünyaları hızla değişen tutumlar, kararlar ve politikaların olduğunu işaret etmektedir. Nitekim Şah Kulu oğullarının isyanı ilk başta diğer bazı Kürt beyleri ve asilzâdelerine örnek teşkil etmiştir. Bir şekilde "mağdur olduğunu" düşünenler aynı şeyi yapmaya yeltenmişlerdir. Osmanlı idaresi sınırları korumakla görevli yerel güç odakları ve idarecilere bu tür geçişkenlik önlenmesi ve oldukça hassas davranılması talimatı vermiştir. Zaman zaman tavizler vererek veya aksine sıkı ve sert tedbirlerle benzer olayların artmaması için caba göstermiştir. Hiç şüphesiz Safevî iktidarı ise bunun aksi yönünde politika ve tutum göstermiştir (Uluerler, 2015: 39, 40). Yer yer sınır hattının Osmanlı cenahındaki bey ve asilzâdeleri açık bir şekilde davet etmiştir. İki idare arasındaki yarışın kazananını sürtüşme, geçişkenlik ve hareketliliğin yaşandığı güneydeki bu hattın aksine genellikle kuzeyde gerçekleşen savaşlar belirlemiştir.

Çalışma Şah Kulu oğulları özelinde, ülkemizde Safevî merkezli çalışmalara katkıda bulunmak ve süregiden Osmanlı-Safevî çekişmelerinde bir bakıma ihmal edilmiş olan Kürt aşiretlerinin tavrına dair spesifik bir vaka sunmayı amaçlamaktadır. Öyle ki ülkemizde Osmanlı-Safevî ilişkileri literatürde genellikle Alevî-Kızılbaş grupları bağlamında tetkik edilmiştir. Kürtlere yönelik Safevî tazyikinin ise İdris-i Bidlisî vesilesiyle Osmanlı lehine sonuçlandırıldığı genel kabul görmektedir (Genç, 2019: 180-253). Oysa Şah Kulu oğullarının isyanı, bu genel kabule rağmen doğuda Safevî-Kürtler arasındaki çoklu değişkenlik ile bölgenin kendine has şartlarının tetiklediği kimi çıkmazların olduğunun anlaşılmasına fayda sağlayacaktır. Şah Kulu oğullarının isyanı Kürt aşiretlerinin sınırda olmanın vermiş olduğu alternatifleri yeri ve zamanı geldiğinde nasıl kullandıklarının anlaşılmasına dair önemli bir örnek olarak görülebilir. Bu vesileyle Orta ya da Doğu Anadolu'da dinî ve itikadî bakımdan Şah'a meyleden Alevî-Kızılbaş unsurları kadar; siyasî, malî ve idarî nedenlerle Safevîlere yakınlaşan Kürt beylerinin de yeri ve zamanı geldiğinde akademik anlamda başka bir unsur olarak ele alınması gerektiğini düşündürmektedir. Sınır boyunca hâkimi olan Kürt beylerinin Safevî çatışmalarıyla şekillenmiş ve Osmanlı siyaset ağıyla sınımsız kuşatılmış olduğu düşünülmektedir (Fuccaro, 2018: 327). Şah Kulu oğullarının isyanı, bu durumun belki de sınırdaki tüm Kürt beyleri için geçerli olmadığı yönündeki düşünceleri belirtmek için uygun bir örnek olabilir.

Osmanlı Safevî Sınırdaki Pinyanişî Aşireti

Kökleri XIII. yüzyıla kadar geriye giden Pinyaniş Aşireti'nin ismine bakıldığında Kürtçe temel, esas veya ana anlamındaki "binyad" ile "oturak, iskân olmuş" anlamındaki "niş" kelimelerinden türediği söylenebilir. Aşiretin merkezi ise Kürtçe ve Farsça'da "çukur" anlamına gelen "Çal" olarak da bilinen Çukurca havalisidir. Bilinen en eski beyleri Şah Kulu'dur. Moğol akınları ile Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerinin bölgeye olan taarruzları neticesinde XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar geçen dönemde

Pinyaniş Aşireti mensuplarının Hakkâri havalisine yerleştikleri düşünölmektedir. Aşiretin meskûn bulunduğu saha daha sonraları Gever, Saray, Diyadin, Çaldıran, Erciş, Patnos, Bulanık ve Doğubayazıt'ı da kapsayacak şekilde genişlemiştir (Kaplan, 2016: 482). Çal ve Pinyanişler hakkındaki erken bilgilere İdris-i Bidlisî tarafından kaleme alınmış bir mektupta rastlanılmaktadır. 1515 yılında kaleme alındığı düşünölen bu mektupta İdris-i Bidlisî, Osmanlı-Safevî çekişmesinden bahsetmektedir. Bu çekişmede Çukurca bölgesi başta olmak üzere diğer kale ve kentlerin önemli olanlarını kendince açıklayarak haritalandırmıştır (Kaplan, 2018: 17,18). Hakkâri şüphesiz konum olarak bu saha içerisinde yer almaktaydı. Burasını 60 yıl idare etmiş olan Zahid bin İzzeddin Şir, Osmanlılara karşı Şah İsmail'i desteklemiştir. Hatta Şah İsmail'in İzzeddin Şir'e "amca" diye hitap ettiği belirtilmektedir (Şeref Han, 1971a: 123). Osmanlı İmparatorluk idaresi, idarî ve dinî bakımdan temkinli yaklaştığı Safevîlere karşı hükümet veya yurtluk-ocaklık bölgelerindeki aşiretleri kendi safında tutmaya çalışmıştır. (Fuccaro, 2018: 311-328)

XVI. yüzyılda Pinyaniş Aşireti'nde özellikle Bilelan hanedanının idarî ve siyasî bakımdan etkin olduğu görölmektedir. Osmanlı-Safevî çekişmesinin giderek tırmandığı bu dönemde Pinyaniş Aşireti mensupları Somay, Serelbak ve Salmas havalilerinde Şah Kulu liderliğinde idarî bir sistem tesis edebilmişlerdir. Şah Kulu'nun Hakkâri bölgesindeki idarî ve siyasî mekanizmada yer aldığı anlaşılmaktadır. Hakkâri Bey'i Zahid'in oğulları ve torunları arasında yaşanan kimi anlaşmazlık onun bu durumunu ortaya koymaktadır. Zahid Bey'in torunu olan Zeynel Bey babası Melik Bey'e karşı bir isyan hareketi başlatmıştır. Melik Bey, oğlunun isyanı nedeniyle önce kardeşi Muhammed Bey'e akabinde de Bitlis beylerinin yanına sığınmıştır. Zahid Bey'in diğer oğlu Muhammed ise aynı zamanda yeğeni olan asi Zeynel Bey'in başkaldırısını sonlandırmak için Pinyaniş Aşireti'nden yardım istemiştir. Zeynel Bey ise Amediye beyinden yardım talebinde bulunmuştur. Böylece Hakkâri bölgesinde normalde sadece bir ailenin hâkimiyetinden kaynaklı ortaya çıkan hoşnutsuzluk, giderek diğer bölge ve aşiretleri de kapsayacak şekilde bir ittifak grubunun oluşmasına dönüşmüştür. İsyân eden Zeynel Bey her ne kadar Safevîlere sığınmış ise de gerekli desteği görememiştir. Bu nedenle tekrar Osmanlı cenahına dönmüştür (Şeref Han, 1971a: 125,126). Van Beylerbeyi tarafından desteklenmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında Zeynel Bey'in uygulamış olduğu politikayı Şah Kulu oğulları da uygulamışlardır. Aradaki fark ise Şah Kulu oğullarının Safevîlerce desteklenmiş olmasıdır. Van Beylerbeyinden almış olduğu destekle birlikte Zeynel Bey bölgesindeki karışıklığa son vermek adına Muhammed Bey'in peşine düşmüş ve onu yakalayarak hapsetmiştir. Muhammed Bey, Şehzade Mustafa'nın kaçışında parmağı olduğu iddiasıyla tutuklanmıştır (Şeref Han, 1971a: 130). Babası Muhammed'in yakalanması üzerine hareket alanı giderek daralan Yakup Bey ise çareyi Pinyaniş Aşireti'nden Şah Kulu'na sığınmakta bulmuştur. Bu durum Zahid Bey oğullarından Muhammed Bey ile çocuklarının Pinyaniş Aşireti'yle iyi ilişkiler tesis ettiğini göstermektedir. Zira zor duruma düştüklerinde zaman zaman bu aşiretin kapısını çalmışlardır. Van Beylerbeyi İskender Paşa da Yakup Bey'in yakalanması için Mahmudî Beyi Hasan Bey'i görevlendirmiştir. Mahmudî ve Şah Kulu arasında var olan akrabalık, saygı ve sevgiye dayalı ilişkinin de etkisiyle Yakup Bey'in İskender Paşa'ya teslimine karar verilmiştir. İskender Paşa, Zahid Bey'in oğlu Muhammed ile oğlu Yakup Bey'i idam ettirmiştir. Haliyle süregiden çekişme kardeşi Muhammed Bey ile oğlu Yakup'un öldürölmesi Hakkâri havalisinin Zeynel Bey'e verilmesiyle son bulmuştur (Şeref Han, 1971a: 128-130).

Şah Kulu öncülüğündeki Pinyanişi aşireti mensupları, bölgedeki diğer aşiret mensupları gibi düzen, sevk ve idarenin sağlanması ile sürdürölmesi bakımından Zeynel Bey'in yanında olmak gibi bir vazifeyi üstlenmişlerdir.² Aileye ismini veren Şah Kulu'nun bu hengameden kısa bir süre sonra Koçu, Alaeddin,

² "Daima sancağın askeri ile hazır olup vaki' olan hizmetlerde müşarunileyh Zeynel Beyle yekdil ve yek-cihet olup hüsnü ittifak ve ittihad üzere olup ol serhatleri ahvaline vufur-u şu'urun vardır..." (A.DVNH.MHMd. 888/833, 193).

Gazi, Ebubekir, Suhrab ve Seyfeddin isimli altı oğlunu geride bırakıp öldüğü düşünölmektedir (Kılıç, 1999: 125). Babaları Şah Kulu'nun, Zeynel Bey ve Muhammed Bey arasındaki çekişmeye karşı tavrı hakkında sahih ve sarıh malumata rastlanılmamaktadır. Nitekim yukarıda ifade edilenler bağlamında Şah Kulu bir aşiret reisi olmakla birlikte kendisine sığınan Yakup Bey'i Zeynel Bey'e teslim etmiştir. Onun bu hareketinde Yakup Bey'i yakalamakla görevli Mahmudî Hasan Bey ile olan akrabalığının etkili olduğu düşünölmektedir. Zeynel Bey'in, Yakup Bey'i teslim etmesine rağmen Şah Kulu ve ailesine mesafeli olduğu söylenebilir. Zira bir türlü dinginleşmeyen iki aşiret arasındaki ilişki imparatorluk idaresinin desteğini arkasına almış olan Zeynel Bey'in Şah Kulu'nu konu edinen şikayetleriyle gerilmeye başlamıştır. Öte yandan Şah Kulu'nun da iyi niyetle teslim etmiş olduğu Yakup Bey ve babasının idam edilmelerinde kendisini sorumlu olarak gördüğu ve bu nedenle olup bitenden Zeynel Bey'i suçladığı da anlaşılmaktadır. Şah Kulu, Zeynel Bey'e karşı olan tepkisini yaşananlardan sonraki kısa yaşamında yeterince gösterememiştir. Fakat oğullarını bu bakımdan tazyik altına aldığı söylenebilir. Nitekim Şah Kulu'ndan ziyade çocuklarının hem Zeynel Bey özelinde hem de Osmanlı-Safevî ilişkileri bağlamında çok ciddi politik ve siyasî adımlar attıkları anlaşılmaktadır. Elbak sancakbeyi olan Zahid Bey ile Zeynel Bey'in kardeşi Bahaeddin Bey'in isyan etmeleri ve akabinde Şah Kulu oğullarının yanına sığınmaları bu husustaki örnekler olarak görölebilir (A.DVNS.MHMD.28/114-521: 221; Tekin, 2007: 120-124). Her iki olay Şah Kulu oğullarının bölgelerinde ortaya çıkan karışıklık ve huzursuzluklarda Zeynel Bey'e karşı olan kişileri desteklediklerini ortaya koymaktadır.

Aşiret Beyi olarak Şah Kulu

Çalışmanın esas konusunun kahramanı olarak görölebilecek olan Şah Kulu'nun tarihsel kimliği kadar ismi de oldukça önemlidir. Bu nedenle bu hususta da kısa bir izaha ihtiyaç vardır. Osmanlı diplomatik dilinde "Şeytan Kulu, Sofu veya Karabıyıköğü" olarak da bilinen Şah Kulu, Antalya Yalınköy de tekkesi bulunan Hasan Halife'nin oğlu olarak işaret edilmektedir. O, Teke bölgesindeki bir mağarada Safevîyye tarikatının görüşlerini yayan bir kişidir. 1500'lü yıllarda Şah İsmail'in daileri vesilesiyle Şah İsmail ile temas kurmuş ve isyan etmiştir (Şeref Han, 1971b: 147, 148; Emecen, 2010: 284-286). Osmanlı tarihinde oldukça önemli olaylardan biri olan bu isyanın liderinin ismi Safevî Devleti'nde "mensubiyet" ifade etmekteydi. Bu nedenle Şah Kulu, Tahmasb Kulu, Ali Kulu ve İmam Kulu gibi kullanımlara rastlanılmıştır (Özcan, 202: 348-350). Bu bakımdan Anadolu'da Kızılbaş-Alevi gruplarca sık kullanılan bir isim olduğu malûmdur. Fakat sınırdaki Kürt topluluğu için de aynı şey söylenebilir mi? Aşiret mensupları nazarında Şah Kulu istisnaî bir isimlendirme miydi? Yoksa XVI. yüzyılda Kürtler arasında yaygın bir kullanım mıydı? Şerefname'de bölgedeki pek çok Kürt beyinin "Şah" kelimesini ön veya son ek olarak kullandıkları görölmektedir (Şeref Han, 1971a: 341 vd.).³ Haliyle XVI. yüzyılda sınır havalisindeki Kürtler içerisinde Şah kelime/lakabına nispetle Şah Kulu isminin çok daha ender kullanıldığı söylenebilir. Bu durum siyasî manada sınırların engel olamadığı sosyo-kültürel bir aktarımın sonucu olarak görölebilir. Çalışmanın esasını oluşturan aileye ait isimlendirme de kuvvetle muhtemel Safevîlerin dinî ve ideolojik tesirinin bu minvaldeki ender örneklerden biri olarak görölebilir.

Pinyaniş Aşireti mensuplarının XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan tarihleri mercek altına alınmıştır (Kaplan, 2016: 479-524). Fakat aşiretin önemli bir mensubu olarak Şah Kulu hakkındaki bilgiler yukarıda da ifade edildiği üzere oldukça sınırlıdır. Nitekim Şah Kulu'nun belgelerde ilk olarak Sincar Bey'i olarak yer yer göröldüğu ve imparatorluk idaresinin kendisinin bazı istek ve ihtiyaçlarını karşıladığı anlaşılmaktadır. Şah Kulu bu tür taleplerinin birinde Hacı Veli, Şeyh Şemseddin Hayri, Yusuf Mehmed, Murad Osman ve Şehseddin Bahaeddin isimli beş adamına tımar verilmesini istemektedir

³ "Muhammed bin Mir Şah Muhammed, Şah Kulu Bey bin Muhammed Bey, Ali Bey bin Şah Veli Bey, Pir Budak bin Şah Ali Bey vb." (Şeref Han, 1971: 341, vd.).

(A.DVNS.MHMD.2/1260-61: 246).⁴ Ayrıca Şah Kulu'nun Deyr ve Rahbe/Rahba Sancağı beyi olduğu görölmektedir (A.DVNS.MHMD.4/320: 33).⁵ Bu durumda Şah Kulu'nun XVI. yüzyılda Sincar, Rahbe ve Deyr sancaklarını idare ettiği söylenebilir. 1555 yılındaki Amasya Antlaşması genel anlamda Osmanlı-Safevî çekişmesini sonuçlandırmıştır. Fakat her iki siyasî teşekkülün idarî olarak ayrıldığı sınır bölgesi için aynı durum söz konusu değildi. Hakkâri özelinde olduğu gibi bölgedeki bazı aşiret mensupları ile imparatorluk idaresinin yetkin kıldığı kişi, aşiretler arasında çatışmalar yaşanmaktaydı. Şah Kulu oğulları büyük olasılıkla babalarından süregelen davalarını Zeynel Bey'e karşı sürdürmüşlerdir. Yereldeki iki güç arasındaki sürtüşme daima olageldiği üzere merkezin desteğini yanına alanlar ile ötekiler şeklinde iki tarafın oluşmasına sebep olmuştur. Zeynel Bey, tıpkı kendi isyanında olduğu gibi Van beylerbeyinin de desteğini alarak imparatorluk nezdinde Şah Kulu'nun asi, isyankâr ve düzen bozan bir kişi olarak görölmelerini sağlamıştır. Bu nedenle önce Şah Kulu ve devamında ise oğullarının bu iddialarından dolayı zaman zaman Zeynel Bey'e karşı savaşı göze aldıkları aşikârdır (A.DVNS.MHMD.27/232).⁶

Şah Kulu Oğullarının İsyanı

İncelenen belgeler, Şah Kulu oğullarının özellikle Safevî ve Osmanlı sınırının her iki tarafında "uygunsuz davranışlarda buldukları"nı ve halka huzur vermediklerini içermektedir. Hakkâri emiri Zeynel Bey sık sık Şah Kulu oğullarının bölgede huzur ve sükûneti bozan kişiler olduklarını imparatorluk idaresine aktarmıştır. Onun bu gayreti nedeniyle, Şah Kulu oğulları hükümlerde, yanında "bir alay asi ve eşkiya" ile "talan ve yağma" faaliyetleri gerçekleştiren "hırsız"lar şeklinde resmedilmiştir. Aynı zamanda Şah Kulu oğullarının "yukarı canib" veya "kızılbaş" tarafında oldukları, sınır havalisinde gerçekleştirdikleri uygunsuzluklarla halkı adeta canından bezdirdiklerinin altı çizilmektedir. Onların bu tür davranışları nedeniyle huzur ve sükûnetin sağlanması için Hakkâri Bey'i Zeynel Bey'in Somay'a gittiği anlaşılmaktadır. Burada Şah Kulu oğlu Koçu ile Zeynel Bey arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Şah Kulu oğulları bu görüşmede Zeynel Bey'den hakları olan ağalıklarının kendilerine yurt veya sancak olarak verilmesini istemişlerdir.⁷ Bu istekleriyle bir nevi Zeynel Bey'in kendi kadim haklarını gasp ettiğini dile getirmişlerdir. Herhangi bir uzlaşmanın sağlanamadığı bu görüşmenin dönüş yolunda Şah Kulu oğlu Alaeddin, Zeynel Bey'in yolunu kesmiş, maiyetine ok ve tüfikle saldırmıştır. Çatışmada Zeynel Bey'in otuz adamını öldüren Alaeddin yakalanarak Van Kalesi'ne hapsedilmiştir (A.DVNS.MHMD.27/51-232). 1574'ten 1576'a yılına kadar süren Şah Kulu oğlu Alaeddin'in mahpus hayatı, Şah Kulu oğlu Gazi Bey'in Osmanlılara karşı Safevîlere yanaşmasına giden bir süreci aralamıştır (Kaplan, 2016: 485).

Döneme ait kaynaklarda Koçu, Alaeddin, Gazi (Gazi Mürsel), Ebubekir, Sahrab Hasan, Ali, Davud, Mehmed, Han Ali, Rüstem, Bahaeddin, Saadeddin, Seyfeddin şeklinde belirtilen Şah Kulu oğulları ile torunlarının Zeynel Bey'e karşı oldukları görölmektedir (A.DVNS.MHMD.30/18-73: 30). Şah Kulu oğullarının isyanı imparatorluk ricalince babalarından ziyade çocuklarının Zeynel Bey ile olan meselelerinin bir sonucu olarak görölmüştür. İmparatorluk idaresi ayrıca bu olay bağlamında Zeynel Bey'i de küstürmeyecek mahiyette adımlar atmış ve kendisinin yanında olduğunu hissettirmiştir. Bunun yanında Şah Kulu oğullarının tamamen küstürülmemesi, Safevî cenahına geçişlerinin engellenmesi ve Gazi Bey'in yakalanması gibi hususlarda dikkatli olunmasının altı çizilmiştir. Hatta fitne, fesat olarak görölen Şah Kulu oğullarının haklarından gelmenin her ne kadar tam vakti olsa da bu durumun bölgedeki diğer bey çocuklarında bir telaşa neden olabileceği endişesi de güdülmüştür. Nitekim yaşanması muhtemel bir telaş nedeniyle aşiret mensupları Safevî cihetine göç ederek büyük bir demografik kopuşa

⁴ "... Şah Kulu Bilâni beş nefer adamlarına dahi hallerine münasebet? ... sadaka buyurula deyü arz etmeğin dörder bin akçe tımar tevcih olunmağın hük-m-i şerif" (A.DVNS.MHMD.2/1260-61:246, H.964).

⁵ Şah Kulu'nun has gelirinden 90.000 akçe noksanının olduğu anlaşılmaktadır. (A.DVNS.MHMD.4/320: 33, H.967).

⁶ "Şah Kulu oğullarından...Alaeddin Hakkâri Beyi Zeynel Beyin yoluna çıkararak cenk eylediği", (BOA.A.ADVNS.MHMD.27/232).

⁷ "ağalığım bana kâh yurt kâh sancak tarikiyle verilmiştir", (A.DVNS.MHMD.27/51-232).

sebepler olabiliyorlardı. Bu nedenle şimdilik Şah Kulu oğullarına sancak tevcih edilmesi, barış ve dostluk elinin uzatılması istenmiştir (İzgi, 2006: 179-180). Ayrıca Zeynel Bey'e zaman zaman Şah Kulu yurdunun çocuklarına sancak tarihiyle verilmesi hususunda telkinlerde bulunulmuştur (A.DVNS.MHMD.32/12-73: 21).⁸ Fakat Zeynel Bey, Şah Kulu oğullarının kendi aşiret mensupları tarafından bile kabul görmediklerini, idarecilik vasıflarının olmadığını, sürekli isyan, talan ve eşkıyalık üzere olduklarını, kendi aşiretinden ötelendikleri için Hakkâri havalisine yaklaştıklarını dile getirerek bu yöndeki istekleri ret etmiştir. Zeynel Bey tüm bu nedenlerle Şah Kulu oğullarına herhangi bir kale, yurt, dirlik ve sancak verilmesinin doğru olmayacağını belirtmiştir.⁹

Safevî cenahına geçme endişesinden dolayı imparatorluk idaresi Zeynel Bey'in tüm telkinlerine rağmen başta isyan etmiş olan Gazi ve Koçu Beyler olmak üzere Şah Kulu'nun diğer oğullarına ziyadesiyle dirlik, ocak ve ağalık verilmesini uygun bulmuştur (A.DVNS.MHMD.29/95-437: 184; A.DVNS.MHMD.32-22-87: 40; A.DVNS.MHMD.32/25-100: 46).¹⁰ İmparatorluğun bu noktadaki gayretinin Safevî politikalarının sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılar, Safevî havalisinde olup bitene daima idarî, siyasi ve dinî gereklilikler nedeniyle kulak kabartmıştır. Yukarı canibden yani Safevîler hakkında "dil (haber) getirenler" bu bilgi akışının önemli unsurlarındandır. Bunlardan biri "Ağa Çavuş" olarak isimlendirilen kişidir. Onun getirmiş olduğu bilgiler imparatorluk idaresini ciddi düzeyde etkilemiş ve Şah Kulu oğulları meselesinde çok fazla zaman geçirmeden adımların atılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ağa Çavuş, Safevî Şahı'nın Tebriz havalisini Mehmed bin Sultan'a ve Nahçıvan bölgesini ise Kürt Şeref Han'a vermeyi kabul ettiğine dair bir rapor hazırlamış ve sunmuştur. Hakikatte 1576 yılında Safevî tahtına II. Şah İsmail'in geçtiği ve Osmanlı sınır hattında Zeynel Bey ile Şah Kulu oğulları arasındaki çekişmeyi kendi lehine çevirmeyi düşündüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca rapora Şah II. İsmail'in Osmanlı cenahından yanına gelen herkese bazı yerler ve payeler vermeyi ilan ettiğini de eklemiştir. Onun bu yöndeki davetine ilk katılanlardan biri Şah Kulu oğlu Gazi Bey'dir. II. Şah İsmail, Zeynel Bey'e ait Haşir mezvi(?) bölgesini ilhak ederek Selmas'a dahil etmiş ve idaresini Gazi Bey'e bırakmıştır. Şah Kulu oğlu Gazi'nin Şah nezdindeki bu itibarı, Hakkâri'de Zeynel Bey'e karşı olan başkaca kişi, aşiretlerin Safevî idaresine doğru yönelmelerine yol açmıştır. Nitekim Zeynel Bey'in adamlarından olan Hüseyin dahi Zeynel Bey ile aralarında var olan anlaşmazlık nedeniyle aşiretiyle birlikte Şah'ın yanına giderek Gazi'nin idaresi altına girmiştir (A.DVNS.MHMD.32/8-67: 12). Aynı şekilde hakkında fazlaca malumata sahip olmadığımız Çekni Kasım (dağlı anlamındaki Dağı olarak da ifade edilmiştir) olarak ifade edilen kişi (A.DVNS.MHMD.32/8-68; A.DVNS.MHMD.32/15-77: 26) ile İmadiye hâkimi Kubat Bey'in kardeşi Behram'ın da Kazvin'e giderek Şah'ın dirayeti altına girdikleri kaydedilmiştir (A.DVNS.MHMD.32/13-74: 22; A.DVNS.MHMD.32/13-75: 23; A.DVNS.MHMD.32/13-76: 25). Bitlis Bey'i Şeref Bey'in oğlu Şemseddin Şah'ın davranışı da bu minvaldeki örnekler içerisinde gösterilebilir. Öyle ki Şah'a giden Şemseddin Şah'a Çaldıran ülkesi sancak olarak verilmiştir (A.DVNS.MHMD.32/182-659: 362). Şah'a doğru yönelenlerin sadece sıradan isimler değildi. Özellikle bölgedeki bey, boy ve aşiretlere mensup aynı zamanda idareci olması muhtemel ve mevcut durumdan memnun olmayan kişiler de gidenler arasında yer almaktaydı. Bu nedenle kaynaklarda çok açık bir şekilde görülmesi de Hüseyin Bey başta olmak üzere diğerlerinin bu hareketi, imparatorluğun Safevîler, Kürt aşiretleri ve Şah Kulu oğulları noktasındaki düşünce ve siyasetinde önemli değişikliğe gidilmesine yol açmıştır. Nitekim şimdiye kadar basit idarî kavgalar veya eşkıyalık, asi hareketler/tutum olarak görülen Şah Kulu oğullarının hareketi, Safevî-

⁸ "sadakat ve ubudiyet üzere hizmet ide gelmiş namdar beylerinden" olduğu belirtilmiş ve oğullarının "Zeynel Bey ile bir miktar mabeynleri olmağla daire-i ita'atten hüruc" ettikleri ifade edilmiştir. (A.DVNS.MHMD.32/12-73: 21).

⁹ "ağalıklarına razı değil aşireti için külli gavgaya ba'is olmaları mukarrerdir" (A.DVNS.MHMD.29/95-437: 184).

¹⁰ "mezkûr aşiret ağalarıdır, geldiklerinde ocaklarında oturmasını emr idüb buyurdum ki, vusûl buldukda onun gibi mezkûrlar ocaklarına gelirler ise istimâlet virsin şimdilik ocaklarında aşiret ağalığı ile oturub cenâb-ı...Hakkâri Beyi ile hüsn-i zindegânî üzere olub hallerine münasib sancak düşükdü arz eylesin..." (A.DVNS.MHMD.32/29-120: 55; A.DVNS.MHMD.32/184: 364).

Osmanlı arasında diplomatik, demografik ve siyasî bir mesele haline gelmiştir. Zira Osmanlı cenahında yurt, kale ve sancak talep eden Şah Kulu oğlu Gazî'ye Safevî Şah'ı sahip çıkmış, talep ettiklerini vermiş hatta fazlasını vaat etmiştir.

Safevî Şah'ının bu tutum ve davranışının Osmanlı ricalince hoş görülmesi imkansızdı. Osmanlı-Safevî sınırında Şah'ın atmış olduğu adımlar Osmanlı aleyhine birçok gelişmenin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilirdi. İlk olarak sınır havalisindeki çokça küs, kırgın, memnun olmayan kişi veya aşiretin aynı tutumu sergileyip göç etme ihtimali vardı. Safevî idaresinde bir şekilde makam, mevki almak isteyen idareciler de Osmanlı topraklarındaki vazifelerini bırakıp terk-i diyar (göç) edebilirlerdi. İşin belki de çok daha tehlikeli olan yönü, Hakkâri havalisinde daha çok lokal bir bölgede cereyan edecek olan bu tür olayların tüm Osmanlı-Safevî sınırı boyunca sıralanmış Kürt beylerine sıçraması ihtimaliydi. Bu nedenle bir an evvel ciddi önlemlerin alınması gerekmektedir. Çok fazla vakit geçirilmeden Hakkâri Beyi Zeynel Bey'e, Mahmudî Beyi Hasan Bey'e ve Kotur Beyi Veli Bey'e bölgelerinde Safevî Şah'na dönük olan bu meylin önünün alınmasına dair emirler gönderilmiştir. Osmanlılar, Şah'ın kendi bölgelerine nüfuz etmemesi için sınır hattındaki bu beylere kendi aralarında iş birliği yapmaları ve adeta bir duvar gibi durmalarını istemiştir (A.DVNS.MHMD.32/8-67: 12, 13).

Sınır bölgesindeki idarecilere Loristan hakimi Mehmet Mirza'nın oğlu örneğinde olduğu gibi Safevî cenahından eş, çocuk ve akrabalarıyla gelenlere iyi davranmaları ve kendilerine dirlik verilmesi noktasında telkinlerde bulunulmuştur (A.DVNS.MHMD.32/15-78: 27,28; A.DVNS.MHMD.32/15-77: 26; A.DVNS.MHMD.32/9: 14). Akabinde Adilcevaz, Bitlis, Erciş, Bargiri, Arab, Kuzucan, Albak, Selmas, Ağakin ve cümle yarar Kürt beylerini içine alan çok daha geniş bir çeperdeki idareciler ise Safevî Şah'ın politikaları karşısında dikkatli olmaları noktasında uyarılmıştır (A.DVNS.MHMD.32/9: 14). Bu çember sonraları Garzan, Mervaman, Müküs, Karkar, Şervi, Kisan, İston, Harbut, Mahmudî, Berazgird ve Şehrizer'u içine alacak şekilde genişlemiştir. Tüm bu bey ve hakimlere yazılan hükümlerde kısaca Safevîlerle yapılacak olası savaşa hazır olmaları, imparatorluk menfaati için yek vücut olmaları, bölgelerindeki Kürtlerin Şah'a meyledenlerinin önüne geçilmesi, gidenlerin yakalanarak hapsedilmesi, kendilerine yarar adamlarının ödüllendirilmesi, casuslar vesilesiyle bilgiler alınarak paylaşılması, huzur ve sükûnet ortamının sağlanması ve olası çıkmazların anlaşma, diyalog yoluyla halledilmesi gibi istekler telkin edilmiştir (A.DVNS.MHMD.32/13-74: 22; A.DVNS.MHMD.32/13-75: 23).

Şah Kulu oğullarının idareciliği üstlendikleri bölgelerden gelen şikayetler her geçen gün artmıştır. Şah Kulu oğullarının Hakkâri halkından çoğu kişinin oğlu, kardeşi veya akrabasını katlettiği ayrıca çokça at, katır, koyun ve sığırını zorla aldıkları anlaşılmaktadır (A.DVNS.MHMD.30/35-156: 64). Tebriz hâkimi Yusuf da Şah Kulu oğullarının özellikle Hoy ve Selmas havalisine olan talanlarından rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Şah Kulu oğullarının özellikle Hoy havalisini ele geçirme şekli, Van Beylerbeyine yazılan hükümde oldukça açık bir şekilde ortaya konulmuştur (A.DVNS.MHMD.32/44-173: 84; A.DVNS.MHMD.30/35-156: 64; A.DVNS.MHMD.31/137-601: 272; A.DVNS.MHMD. 31/137-602: 272). Zeynel Bey bu minvaldeki bir mektubunda Şah Kulu oğullarının adamlarıyla baskın yaparak 600'den fazla Müslümanı katlettiklerini belirtmiştir. Onun izahına göre Şah Kulu oğulları fırsat bulduklarında Hakkâri bölgesindeki diğer kimi asilerle de iş birliği yapmışlardır. Bunlardan biri de Çal bölgesindeki Artuş ve Behanişin (Pinyaniş) taifelerinden oluşan bir alay eşkıyanın liderliğini yapan Gülabî isimli kişidir. Gülabî'nin Hakkâri'ye giden yol ve geçitlere kendi adamlarını yerleştirdiği ve gelen giden yolcuları zor duruma soktuğu anlaşılmaktadır (A.DVNS.MHMD.29/9-31: 13).

İmparatorluk idaresi Van Beylerbeyini, Şah Kulu oğullarının hareketini sonlandırmak için öncelikle Hakkâri ile Urumiye arasındaki bölgenin tamamını kontrol altına almakla görevlendirmiştir. Akabinde ise Urumiye'den Hoy'a ve oradan da Selmas'a kadar ilerlemesini istemiştir. Sükûnetin tesisi ancak Şah

Kulu oğullarından Alaeddin, Koçu, Ebubekir ve Bedir'in bir an evvel yakalanarak Van Kalesine hapsedilmesiyle mümkün olabilecektir (A.DVNS.MHMD.32/44-173: 84; A.DVNS.MHMD.30/35-156: 64).

Yakalanarak Van Kalesi zindanına konuların Şah Kulu oğullarının Zeynel Bey'e karşı siyaset yapmaları ve kaçma ihtimalleri nedeniyle daha sonraları Kıbrıs'a sürgün edilmeleri düşünölmüştür (A.DVNS.MHMD.31/137-601: 272). İmparatorluk idaresi, Kıbrıs ve Van beylerbeyliğinden nakil süreci ve tamamlanmasına dair bilgi aktarmalarını istemiştir (A.DVNS.MHMD. 31/137-602: 272). Şah Kulu oğullarının taşkınlığının artması ve yerelden yükselen şikayetler üzerine imparatorluk bürokrasisi ibrelerini yine Zeynel Bey'e çevirmiştir. Bu bakımdan Zeynel Bey sınır hattında idarî ve siyasî olduğu kadar toplumsal dengenin de kurulup korunmasında önemli bir sima olarak karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluk idaresi zaman zaman Zeynel Bey'in idarî ve malî haklarına yönelik karşıt bir tutum sergilenmiş ise de, sınırdaki durumun eski normallere dönmesiyle birlikte tekrar yereldeki bu sadık adamına yaklaştığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Van Beylerbeyi ve Hakkâri ile Albak kadılarına yazılan hükümlerde Selmas ile Anzel, Zedik, Şeşter, Kuşvan ve Somay bölgelerinin Zeynel Bey'in kadim yurdu olduğu şeklindeki izahlar da bu durumun bir göstergesiydi (A.DVNS.MHMD.32/30-124: 56; DVNS.MHMD.35/74-367: 142). Ayrıca Somay halkı örneğinden hareketle sınırdaki kimi aşiretlerin Şah Kulu oğullarına karşı Zeynel Bey'in yanında yer aldıkları söylenebilir. Bu bölgedeki aşiret ağalarının Şah Kulu oğullarından daha ziyade Zeynel Bey'e bağlı olmayı istedikleri anlaşılmaktadır (A.DVNS.MHMD.48/20-94: 34).

Şah Kulu Oğlu Gazi'ye Yapılan Davet

Osmanlı İmparatorluğu diplomatik anlamda, Safevî Şah'ı II. İsmail'in sınır hattındaki Kürt beylerini kendi tarafına çekme noktasındaki gayretini var olan barış dönemini noktalayacak ve savaşa sebebiyet verecek boyutta bir hareket olduğunu öne sürmüştür. Nitekim Osmanlı idaresi kendi cenahından çokça kişinin Safevî tarafına geçişinin teşvik edilmesi veya desteklenmesini mevcut anlaşmaya aykırı bulmaktaydı (A.DVNS.MHMD.32-22-87: 40).¹¹ İmparatorluk idaresi Van Kalesi'nde mahpus bulunan Şah Kulu oğullarına kardeşleri Gazi'nin, Kızılbaş cenahından geri getirilmesi için gayret göstermeleri ve aracı olmalarını isteyen bir mektup göndermiştir. Mektupta babalarının çok daha evvel yaptığı gibi imparatorluk idaresine sadık olmaları ve yarar işler yapmaları noktasında Şah Kulu oğulları uyarılmıştır. Gazi Bey'in bu gerçeklikten uzaklaşarak Kızılbaş cenahına geçtiğinin altı çizilerek, kardeşlerinden kendisine nasihat edilmesi ve daha evvel olduğu gibi padişaha bağlı, sadık hale getirilmesi istenmiştir. İmparatorluk idaresi ayrıca Sünnî mezhep dururken Gazi Bey'in Rafizî mezhebine sığınmasını sapkın bir davranış olarak görmüştür. Bu durumda Gazi Bey'in sadece idarî olarak değil aynı zamanda dinî olarak da bir değişiklik peşinde olduğu veya imparatorluk idaresinin onun yer değiştirmesini dinî bir değişiklik olarak da görmüş olabileceği söylenebilir. Ezcümle mektup, Şah Kulu oğullarına nasihat ve öğüt ile kardeşlerini davasından vaz geçirmelerini, şayet bunu yapmaz veya yapamazlar ise sert bir şekilde hakkindan gelineceđi¹² ve bu maksatla Hakkâri ve Mahmudî beylerini gerekli tutum ve davranışı sergilemesi, dil ve amaç birliği dâhilinde hareket etmeleri noktasında uyarıcı satırlarla son bulmaktadır.¹³ Kardeşleri ve Zeynel Bey'in akabinde Osmanlı İmparatorluk idaresi bu sefer de bizzat Gazi Bey'e mektup göndermiştir. Mektupta kendi rızasıyla dönmesi durumunda babalarına ait yurtların kendilerine

¹¹ "vilâyetine el virdiği kadar segirdüb tutub getüresin melâhide-i hâsırını kılıçdan geçirüb haklarından gelmen" A.DVNS.MHMD.32-22-87, s.40.

¹² "Şah Kulu Oğullarına yazılan mektub-ı şerifdir"; "yarar nâm-dâr seyyü'l-mezheb ocağ eri" (A.DVNS.MHMD.32/182-656: 360); "cibilliyetinde merkûz olan habâsetin izhâr idüb yukarı canibe tâbi'" (A.DVNS.MHMD.32/182-657: 361).

¹³ "Hakkâri hakimi Zeynel Bey'e yazılan mektub-ı şerifdir", (A.DVNS.MHMD.32/182-657: 361); Mahmudî Hasan Beye mektub-ı şerifdir", (A.DVNS.MHMD.32/183-658: 361, 362; A.DVNS.MHMD.32/182-659: 362, T.07 Ramazan 985; A.DVNS.MHMD.32/22-87: 40; A.DVNS.MHMD.32/23-91:42; A.DVNS.MHMD.32/184-660:364, 365; A.DVNS.MHMD.35/73-359: 140; A.DVNS.MHMD.44/90-360).

verileceği açık bir şekilde belirtilmiştir (Kılıç, 1997: 53). Diğer taraftan Şah Kulu oğulları bakımından tüm olup biten, esasında babalarının yeri, yurdu olan ve Zeynel Bey dirayeti ve siyasetiyle bir türlü alamadıkları idareci vasıflarını Safevî Şah'ı vesilesiyle almış olmaları anlamına gelmekteydi. II. Şah İsmail'in bu tutumu başta Zeynel Bey'i hoşnut etmemiştir. Bu nedenle adeta ikinci bir Zeynel Bey ile Şah Kulu oğullarının çatışması safhası başlamıştır. Çünkü Şah Kulu oğullarının talep ettikleri Somay ve Selmas bölgeleri Zeynel Bey tarafından kendisinin kadim yurtları olarak bilinmektedir. Zeynel Bey, Somay bölgesi ile birlikte esasında kendi yurtları olan Zivik, Kovan ve Enzel havalilerine Şah Kulu oğulu Koçi Bey tarafından taarruz edildiğini sık sık ifade etmiştir (Sevgen, 1982: 147). Zeynel Bey belki de giderek siyasetleşen Şah Kulu oğullarının isyanı karşısında imparatorluk idaresinden Selmas ve Somay gibi kadim yurtlarının gerekirse on bin altın karşılığında kendisine bırakılması hususunda ısrarcı olmuştur. Onun bu ısrarı üzerine on bin altın ve Toprak Kale'nin tamir edilmesi şartıyla Somay ile Selmas bölgeleri kendisine bırakılmıştır. Şah Kulu oğullarına ise Sincar ve Erbil havalisi verilmiştir (A.DVN.MHMS.44/80-305: 154). Böylece Şah Kulu oğulları bir bakıma savaşta kendi gayretleriyle almış oldukları yerleri siyaseten tekrar düşmanları olan Zeynel Bey'e bırakmak zorunda kalmışlardır (A.DVNS.MHMd.44/304; Kılıç, 1997: 138).

Geriye Dönüş: Şah Kulu Oğullarının Tekrar Osmanlı Tarafına Gelmesi

II. Şah İsmail'in ölümü nedeniyle Safevî idaresinde önemli bir kırılmanın yaşandığı 1577 yılında Şah Kulu oğulları bu sefer de Azerbaycan havalisinden tekrar Van bölgesine gelerek Hüsrev Paşa'ya sığınmışlardır. Bu geriye geliş, Şah Kulu oğullarının Safevîlerdeki taht değişikliğinde eski rağbet ve itibarı görmeyeceklerine dair düşüncelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim Osmanlılara karşı çok daha dirayetli olan II. Şah İsmail'in yerine sakat ve amâ olan Şah Muhammed Hüdâbende Safevî tahtına geçmiştir. Van Valisi Hüsrev Paşa, Gazi ve Koçu Bey başta olmak üzere diğer Şah Kulu oğullarına sancak, dirlik tevcihinde bulunmuştur. Böylece yaklaşık on yıllık bir süre zarfında Şah Kulu oğulları iki farklı idareden yer yer benzer bölgeleri sancak, yurt ve dirlik olarak almayı başarmışlardır. Gazi Bey ve kardeşleri Hüsrev Paşa'ya bu sefer Safevî cenahındaki siyasi, askerî ve toplumsal durumu aktarmışlardır. Bu şekilde Gazi Bey bir bakıma Osmanlı idaresine Safevîler ile ilgili bilgiler bakımından hafiyelik yapmıştır. Nitekim çok geçmeden Osmanlı-İran savaşları başlamış ve Gazi Bey başta olmak üzere diğer Şah Kulu oğullarına bu yönlerinden dolayı ihsanlarda bulunulmuştur. Kendilerine Selmas, Somay/Somey ve Hoy sancakları tevcih edilmiştir (Kılıç, 1997: 56; Kılıç, 2005: 714, 715). Osmanlı-Safevî savaşının ilanından hemen sonra Şah Kulu oğullarından Gazi ve Koçu Beyler Selmas, Hoy cenahlarına doğru açılmışlardır. Özellikle Koçu Bey, Hoy ve Urmiye bölgelerinin de ele geçirilmesinde ciddi bir rol oynamıştır (Kılıç, 1997: 59). Akabinde ise Tebriz cihetine doğru yönelmişlerdir. Şah Kulu oğullarının atakları sayesinde Osmanlı İmparatorluğu Tebriz ile Revan gibi önemli Safevî bölgelerini ele geçirebilmiştir (Kaplan, 2016: 491-492).

Savaşın ilerleyen yıllarında Şah Kulu oğulları Osmanlı İmparatorluk idaresince sınır hattında karakol ve gümrük rolü gören idareciler olarak görev almışlardır. Nitekim daha önceki belgelerde "asi" olarak ifade edilen Şah Kulu oğulları bu sefer Safevî cenahına giden-gelen mal ve malzemenin kontrolünü yapan ve saygı duyulan kişiler olarak görülmüşlerdir. Nitekim kendilerine yazılan hükümlerde et, zahire ve yağ gibi ürünlerin Safevî cenahına kesinlikle geçirilmemesi noktasında dikkatli olmaları istenmiştir (A.DVNS.MHMd.59:22/114-115; Yüce, 2007: 87-89). Özellikle Gazi, Koçu ve Alaeddin Beylere yazılan hükümlerde Safevîler üzerine yapılan akınlar ile o tarafa buğday, yağ, bal ve koyun başta olmak üzere herhangi bir ürün ve hayvanın gönderilmemesi gerektiği hususuna yer verilmiştir (A.DVNS.MHMd.59/12-114: 22; A.DVNS.MHMd.49/13-76: 20; A.DVNS.MHMd.59/12-115: 23). Belki de bu uyum ve sükûnet döneminin bir sonucu olarak Tebriz Kalesi ve haliyle Tebriz şehir ve çevresi Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Nitekim bu zaferi konu edinen hükümlerde Hakkâri, Müküs,

Mahmudî, Bargiri, Van, Selmas, Hoy, Muş, Erciş ve Ovacık bey ve hanlarının isimlerinin yer alması bu durumun bir işareti olarak görülebilir (A.DVNS.MHMD.59/12-114: 22; A.DVNS.MHMD.49/13-76: 20; A.DVNS.MHMD.59/12-115: 23). Öyle ki imparatorluk idaresinin Safevîlerle olan mücadelesindeki başarıda, sıkı kontrol altında tutulan, ayrık, farklı düşüncelerin olmadığı ve herkesin kendi idaresi için cansiperane uğraştığı bir sınır hattı koordinasyon ve uyum düzeninin önemli pay sahibi olduğu söylenebilir.

Sonuç

XVI. yüzyılda Osmanlı-Safevî sınırındaki önemli paydaşlardan biri olan Pinyaniş Aşireti, Şah Kulu öncülüğünde Somay ve Selmas bölgesinde Zeynel Bey'e bağlı bir şekilde idarî bir hüviyete malik olmuştur. Hakkâri Bey'i olan babası Zahid Bey'e isyan eden Zeynel Bey, Van Beylerbeyinin de desteğini alarak etkin bir mertebeye kavuşmuştur. Ancak kardeşi Muhammed Bey ve oğlu Yakub Bey ise kendisine karşı ayaklanarak Pinyaniş Aşireti'ne sığınmışlardır. Şah Kulu, kimi akraba ve dostane ilişki ağlarının da etkisiyle Zeynel Bey'in kardeşi ile oğlunu Van Beylerbeyine teslim etmiştir. Şah Kulu'nun eliyle teslim ettiği bu iki kişinin idam edilmesi Zeynel Bey ile olan karşıtlık ve çatışmanın da fitilini ateşlemiştir. Şah Kulu ile Zeynel Bey arasında elbette bir aşiret miri olması nedeniyle idarî, siyasî ve malî beklentilerden kaynaklı rekabet vardı. Ancak yaşanan idam olayı her ikisi arasında kapanması zor yaraların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bundan dolayı Şah Kulu sonraki kısa hayatını bu minvalde Zeynel Bey'e karşı açmış olduğu mücadeleyle geçirmiştir. Onun çocukları babalarından almış oldukları görevi bir bakıma devam ettirmeye çalışmışlardır. Her ne kadar asi, eşkıya ve hırsız olarak itham edilmişlerse de onların isyanında ve Hakkâri bölgesindeki faaliyetlerinde babalarından devralmış oldukları bu hissiyatın yeri yadsınamaz.

Zeynel Bey her fırsatta idarî, malî ve toplumsal boyutuyla Şah Kulu oğullarını Van Beylerbeyi üzerinden imparatorluk idaresine şikâyet etmiştir. Baba yurtlarının, sancaklarının kendilerine verilmediğini iddia eden Şah Kulu oğulları yerelde Zeynel Bey karşıtı bir isyan hareketi başlatmışlardır. Zeynel Bey'in Osmanlı idaresinin desteğini yanına alması nedeniyle, sınır hattında bulunmanın verdiği avantajı kullanan Şah Kulu oğulları diplomatik krize yol açacak olan bir eylem gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı yurdundan göçerek Safevî cenahına Şah II. İsmail'in idaresi altına girmişlerdir. Bu kopuş Osmanlı idaresi tarafından sadece bir taraf değişikliği olarak değil aynı zamanda dinî bir değişiklik olarak algılanmıştır. Benzer vakaların önünü kesmek maksadıyla ikna, davet ve suçlama evrelerinin birbirini takip ettiği hızlı ve etkili adımlar atılmıştır. Bu arada Şah Kulu oğullarına kadim yurtlarının idaresi başta olmak üzere başkaca bölgelerin verileceği ilan edilmiştir. Bu elbette Şah Kulu oğlu Gazi'nin atmış olduğu adımlar sayesinde olmuştur. Gazi Bey, Zeynel Bey'in Van Beylerbeyi ile imparatorluk idaresinin desteğini almış olmasından dolayı çareyi terk-i diyar etmekte bulmuştur. Kendisine Şah II. İsmail tarafından yapılan daveti kabul etmesi onun davranışının bir rastlantıdan ziyade sistemli ve politik bir duruşun ürünü olduğunu göstermektedir. Nitekim er geç Şah Kulu oğulları da Zeynel Bey'e karşı baba, ata yurtları ile ağalık vasıflarını misliyle kazanmışlardır.

İmparatorluk idaresi, Şah Kulu oğullarının isyanı bağlamında sınırda iki önemli tehlikenin ortaya çıkabileceğini düşünmüştür. Bunlardan ilki ciddi derecedeki nüfus erimesidir. Nitekim Şah Kulu oğulları örneğinde olduğu gibi sınır hattındaki çokça kişi, aile ve aşiretin Safevî cenahına geçmesi sınırdaki kurulu düzenin bozulması anlamına gelecekti. İkincisi ise bu tür geçişlerin temiz ve esas inanç olarak görülen Sünnî-İslam inancına karşı sapkın olarak görülen Rafizî mezhebe geçişi teşvik ve salık vereceği yönündeki düşünceydi. Çalışmanın özünde de zaten bu iki tehlikeye dair nüanslar bulunmaktadır. İmparatorluk idaresinin bu endişeleri ile sınırda yaşamın vermiş olduğu avantajları Şah Kulu oğulları kendi davaları özelinde korumayı ve kullanmayı bilmişlerdir. Yeri ve zamanı geldiğinde Osmanlı ile Safevî idareleri

arasında yer değiştirerek kendi davalarını gütmiş ve babalarından kalan idarî, siyasî ve sosyo-kültürel miraslarına kavuşmak için uğraş sergilemişlerdir. Onların bu maksatla sergiledikleri davranışlar Osmanlı-Safevî ilişkileri bağlamında ender örneklerden birinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nitekim sınırdaki Kürt aşiretlerinin XVI. yüzyılda Osmanlı-Safevî idarelerine bakışı tam olarak aydınlatılmış değildir. Kendine has özellikleriyle Şah Kulu oğullarının isyanı bu sahanın ve dönemin oldukça önemli örneklerinden biri olarak görülebilir. Bu vesileyle XVI. yüzyılda sadece orta ve Anadolu'nun doğusundaki Kızılbaşların değil doğudaki, özellikle de sınır hattındaki Kürtlerin de sınırdaki yaşam ve şartların tetiklediği kimi gereklilikler nedeniyle bireysel, aileleriyle veya aşiret mensuplarıyla birlikte topyekûn şekilde Safevî Şah'ına meylettikleri görülmektedir.

Kaynaklar

- Alandağlı, M. (2021). XVI. yüzyılın son çeyreğinde Rum eyaletinde "Şah'a meyledenler". *Tarih Okulu Dergisi*, (LII), 1601-1619.
- Allouche, A. (2001). *Osmanlı-Safevî ilişkileri (kökenleri ve gelişimi)* (M. E. Dağ, Çev.). Anka Yayınları.
- Arjamond, S. A. (1984). *The Shadow of God and the Hidden Imam: Religion, political order, and social change in Shiite Iran from the beginning to 1890*. University of Chicago Press.
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). *Mühimme Defterleri* (A.DVNS.MHMd.). 2/1260-61; 4/320; 27/51; 27/232; 28/114-521; 29/9-31; 29/95-437, 30/18-73; 30/35-156, 31/137-602; 32/8-67; 32/8-68; 32/9; 32/12-73; 32/13-74; 32/13-75; 32/13-76; 32/15-77; 32/15-78; 32-22-87; 32/22-87; 32/23-91; 32/25-100; 32/29-120; 32/30-124; 32/44-173; 32/182-656; 32/182-657; 32/183-658; 32/182-659; 32/184-660; 35/73-359; 35/74-367; 44/90-360; 44/304; 44/80-305; 48/20-94; 49/13-76; 59/12-114; 59/12-115; 60/54-229; 888/833.
- Emecen, F. (2003, December 16-17). Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı: İlk Münasebetler ve İç Yansımaları. [Konferans sunumu]. *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, 33-48.
- Emecen, F. (2010). Şahkulu Baba Tekeli. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, ss. 284-286). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Emecen, F. (2023). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş tarihi 1300-1600*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Fuccaro, N. (2018). 16. ve 17. yüzyıllarda Kürdistan'daki Osmanlı sınır boyu. C. Woodhead (Ed.), (G. Ç. Güven, Çev.), *Osmanlı Dünyası* (ss. 311-328). Alfa Tarih Yayınları.
- Genç, V. (2022). *Acem'den Rum'a bir bürokrat ve tarihçi İdris-i Bidlîsî 1457-1520*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gencer, F. (2011). Merkezîleşme politikaları sürecinde yurtluk-ocaklık sisteminin değişimi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30(49), 75-96.
- Gülten, S. (2022). *Osmanlı-Safevî kıskacında Kızılbaşlar: Açılın kapılar Şah'a gidelim*. Timaş Yayınları.
- Hinz, W. (1948). Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd: XV. yüzyılda İran'ın milli bir devlet haline yükselişi. (T. Bıyıklıoğlu, Çev.). *Türk Tarih Kurumu Yayınları*.
- Kaplan, Y. (2016, November 14-16). Pınyanış Hükümeti. [Konferans sunumu]. *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu*. Hakkari, Türkiye, 479-524.

- Kılıç, O. (1997). *XVI ve XII. yüzyıllarda Van (1548-1648)*. Van Belediye Başkanlığı, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Kılıç, O. (2005, September 9-13). Klasik Dönem Osmanlı İdari Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği. [Konferans sunumu]. *XIV. Türk Tarih Kongresi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, 703-719.
- Koçak, Z. (2021). 16. yüzyılda Mazgird: İdari yapı, yerleşim, nüfus ve ekonomi. Ş. Aslan & F. Çelik (Eds.), *Mazgirt* (ss. 51-97). Ütopya Yayınları.
- Koçak, Z. (2021). XVI. yüzyılda Bitlis'in idari statüsü. M. Demirtaş (Ed.), *Bitlis Tarihi* (ss. 183-226). Efe Akademi Yayınları.
- Kolodziejczyk, D. (2018). Evrensellik iddiaları ile gerçeklik arasında erken modern dönemde Osmanlı sınır boyları. In C. Woodhead (Ed.), (G. Ç. Güven, Çev.), *Osmanlı Dünyası* (ss. 271-290). Alfa Tarih Yayınları.
- Matthee, R. (2018). Saiklerin ve sebeplerin ışığında 986-998/1578-1590 tarihli Osmanlı-Safevi savaşı. (İ. Külbilge, Çev.). *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, IV(2), 115-140.
- Neciyev, E. (2022, October 1-5). Anadolu'dan Safevî Devleti'ne Göçler: Sebepleri ve Sonuçları. [Konferans sunumu]. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, 54-66.
- Özcan, A. (2002). Kul. In *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, ss. 348-350). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sarıkoçlu, M. (2013). *Osmanlı-İran hudut sorunları (1847-1913)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Savory, R. (2004). Şah İsmail döneminde Safevî Devleti'nin temel kurumları. (E. Kırkıl, Çev.). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (10), 199-216.
- Sevgen, N. (1982). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk beylikleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Skiliter, S. A. (1971). The Hispano-Ottoman armistice of 1581. In C. E. Bosworth (Ed.), *Iran and Islam in memory of the late Vladimir Minorsky* (pp. 491-515). Edinburgh University Press.
- Şeref Han. (1971a). *Şerefname, Kürt tarihi* (M. E. Bozarslan, Çev.). Ant Yayınları.
- Şeref Han. (1971b). *Şerefname, Osmanlı-İran tarihi* (M. E. Bozarslan, Çev.). Ant Yayınları.
- Şuayib, İ. (2006). *986 (1578) tarihli 32 numaralı mühimme defteri: 201-400. sayfalar, transkripsiyonu ve değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Tekin, Z. (2007). Zeynel Bey ve oğullarının Hakkâri hâkimliği mücadelesi ve isyanları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, X(2), 120-124.
- Uluerler, S. (2015). *Osmanlı İnan sınır ve aşiret (1800-1854)*. Son Çağ Yayınları.
- Yüce, O. (2007). *59 numaralı mühimme defterinin özetli transkripsiyonu ve değerlendirmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Makale Bilgisi:

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftr.

Hakem Değerlendirmesi: Çift taraflı kör hakemlik - dış bağımsız.

Benzerlik Taraması: Yapıldı - ✓iThenticate

Destekleyen Kurum / Kuruluşlar: Herhangi bir kurum / kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: Birinci Yazar: % 100.

Article Information:

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Peer-review: Double-blind - externally peer-reviewed.

Plagiarism Checks: Yes - ✓iThenticate

Supporting-Sponsor Institutions or Organizations: No support was received from any institution / organization.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Author Contribution Percentage: First Author: % 100.